

Julian Klein

Umělecký
výzkum vůbec
neexistuje.

A jak se mu
povedlo, že
z toho nemá
obavy

„Tak dobře,“ zapískala Fé, „zazpívej mi důvody, proč neexistuješ, a já ti budu šeptat, proč se jich nemusíš bát – dokud mě budeš doprovázet na kytaru.“ „Ale já přece na kytaru vůbec neumím!“ – „Pokud vůbec neexistuješ,“ pokračovala Fé, „pak můžeš umět hrát na kytaru, ale ty existuješ, jinak by ses nebál, a z nepravdivé premisy vyplývá celý vesmír.“ A tak hrál a hrál, zpíval svoje nejoblíbenější obavy a dostal od Fé jedenáct kvant útechy.

Pochybnost č. 1:

Umělecký výzkum se pokouší vydávat umění za výzkum

Útěcha: Existují dobré důvody, proč nahlížet na některé umění nebo některá umělecká díla jako na výzkum.¹ Ale hledání těchto důvodů stojí naprosto mimo otázku, za jakých okolností může být výzkum nazván uměleckým. Jinak řečeno, debata o „umění jakožto výzkumu“ představuje specifický umělecko-teoretický program, který se nejčastěji odehrává *post hoc*. Oproti tomu pojem „umělecký výzkum“ cílí na určité kvality výzkumu: ptá se spíše po tom, kdy, kde a k čemu byl, bude nebo by měl být během výzkumu umělecký modus aplikován.²

Umělecký modus vnímání (doposud nazývaný také *umělecká zkušenost*) se vyznačuje tím, že se v něm, na rozdíl od běžného estetického prožívání, současně aktivuje více skutečnostních rovin, které se od sebe oddělují na základě rámování (mentálního decouplingu). Na rozdíl od rozmanitých neuměleckých rámování (například předem stanovených reprezentací) je vnímání v uměleckém modu zaměřeno výhradně na tuto souběžnost, a získává tím jistý přítomný nebo sytý, čili vědomě zakusitelný charakter.³

Pochybnost č. 2:

Umělecký výzkum produkuje umění,
a není proto žádným výzkumem

Útěcha: Tato premisa platí jen částečně, protože stejně jako každý výzkum i umělecký výzkum produkuje nejdříve výsledky a v příznivém případě také určité nové poznatky. To je jeho hlavní účel, jinak by to nebyl

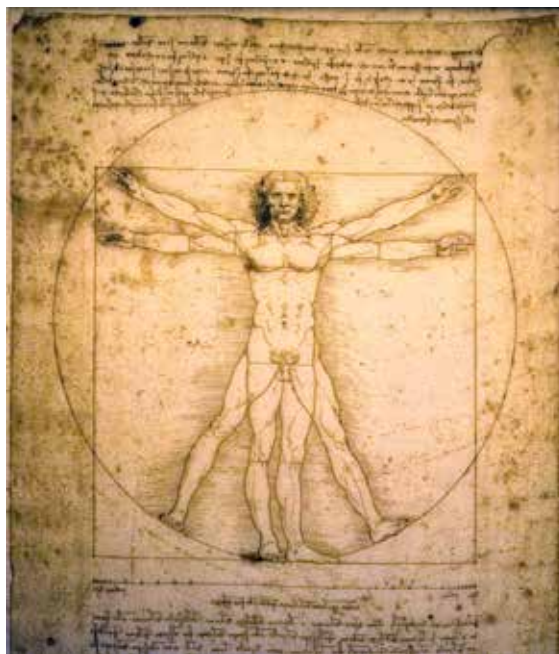
- 1 Ty lze nalézt například u Reinholda Schückera. Viz: Reinhold Schmücker. „Künstlerisch forschen. Über Herkunft und Zukunft eines ästhetischen Programms“ [nepublikovaný rukopis přednášky na Universität der Künste Berlin, 23. 1. 2015].
- 2 Podrobněji viz: Julian Klein. „Was ist künstlerische Forschung?“. *Gegenworte*. 2010, č. 23, s. 24–28. Též: *Kunsttexte.de* [on-line]. 26. 4. 2011 [cit. 01. 03. 2015]. Dostupné z: http://www.kunsttexte.de/index.php?id=6 & tx_zjdspacviewer_viewer%5Buuid%5D=a3e17a82-7ea3-43ca-9c00-b8e94b43d6c3 & tx_zjdspacviewer_viewer%5Baction%5D=showItem & tx_zjdspacviewer_viewer%5Bcontroller%5D=Viewer & cHash=dcc40a7cf813c2ecc50c8b2e559b3e9e.
- 3 Srov.: Kleinův text *K dynamice pohyblivých těles. Základy estetické teorie relativity* v tomto čísle časopisu *ArteActa*.

výzkum. Tyto výsledky sice mohou, ale nemusí mít podobu umění.⁴ Raději bychom tedy měli říct: umělecký výzkum produkuje *mimo jiné také* umění. Závěr, že umělecký výzkum není žádným výzkumem, je pak buď triviálně chybný, pokud vykládá pojem „výzkum“ stejně jako naše premisa, nebo jím myslí něco jiného, a sice že umělecký výzkum není *vědeckým* výzkumem. Umělecký způsob a forma výzkumu jsou už dlouho používány také ve vědě a tato výpověď je triviálně pravdivá, neboť jinak by byl přívlastek „umělecký“ přebytečný (viz níže body č. 7 a č. 8).

Pochybnost č. 3:

Umělecký a vědecký výzkum se vylučují

Útěcha: Ne všechno, co je právem nazýváno umělecké, musí být naprosto nevědecké jen proto, že je to umělecké (pomysleme například na anatomicky přesné umělecké kresby). Stejně jako ne všechno, co je právem nazýváno vědecké, musí být neumělecké jen proto, že je to vědecké (pomysleme například na umělecky ztvárněné anatomické kresby). Umělecký výzkum a vědecká argumentace jsou tak spíše dvě nezávislé dimenze v jednom společném kulturním a epistemickém prostoru, které se mohou neustále propojovat do nových vztahů.⁵ Proto také uvnitř vědeckého výzkumu existují procesy a metody, v nichž umělecký modus aktivně přispívá k získávání poznatků (viz níže č. 7).

Vitruviánský člověk Leonarda da Vinci

4 Pro příklady viz: Julian Klein, „Das!KF – Institut für künstlerische Forschung Berlin“. In: *Aussichten – zur Öffnung des Unverhofften* [svazek VI řady „Szenografie in Ausstellungen und Museen“]. Dortmund: DASA 2013, s. 298–307. Dostupné on-line z: <http://julianklein.net/de/texte/> [cit. red. 17. 1. 2019].

5 Srov.: J. Klein, „Was ist künstlerische Forschung?“

Pochybnost č. 4:

Umělci chtějí spojením s výzkumem zvyšovat hodnotu svého umění, aby neoprávněně vyloudili podporu na výzkum

Útěcha: Výzkumná činnost v umění je dnes jen výjimečně odměňována dostatečně. Zdaleka největší část takové výzkumné činnosti musí být naopak vykonávána bezplatně (na rozdíl od vědeckého výzkumu, který je zpravidla schopen zajistit – přinejmenším na časově omezené období – základní financování živobytí těch, kteří se na něm podílejí). K tomu patří například rozvoj projektů, psaní článků do odborných časopisů nebo kapitol knih, dále příspěvky na konferencích, psaní posudků a tak dále. Obsahově vyžaduje výzkumná činnost jak aktivní participaci v teoretickém diskurzu metodických a epistemologických základů daného výzkumu, tak (zpravidla nehonorovanou) publikaci výsledků bádání, esejí a výzkumných zpráv mimo uměleckou činnost. Výuka a vedení studentů a doktorandů je obvykle (podobně jako je to rozšířené v běžné vědecké výuce) kompenzována velmi málo, pokud vůbec. V neposlední řadě mívají na výzkum zaměřené žádosti o podporu v umění systémovou nevýhodu, protože projekty a žadatelé jsou často hodnoceni na základě kritérií zábavního průmyslu (například podle výše nákladu, počtu diváků, sledovanosti, intenzitě ohlasu v tisku) a bývají jen zřídka uznány jako výzkumná činnost. To všechno vede k tendenci umění, které se hlásí k výzkumnému záměru, *znehodnocovat*. V obecné rovině bychom nemohli poradit umělkyni, která by chtěla zvýšit hodnotu svého umění na základně nějakých vnějších a cizích znaků, aby se zaštitila právě výzkumem. Alternativní strategie jako třeba sociální práce s dětmi z ulice s poruchou chování, práce s tématy z oblasti životního prostředí, vzdělávání či péče o zdraví, ale i prostě jen jakýkoli mistrný, intelektuální nesmysl mají v tomto kontextu podstatně větší šanci na úspěch (a získávají tak po právu ze strany podporovatelů umění velkorysou finanční pomoc – přičemž se nezřídka předpokládá, že právě tyto formáty zapadají do pojmu umělecký výzkum).

Pochybnost č. 5:

Umělecký výzkum neprovádí výzkum, ale umělecký rozvoj

Útěcha: Aktivita, které se zaměřují na umělecký rozvoj, jsou bezpochyby stejně důležité a relevantní jako výzkumné aktivity, které slouží k získávání nových poznatků. V terminologii průmyslové výroby se zpravidla přísně rozlišuje mezi výzkumem a rozvojem. Umělecký rozvoj může v našem kontextu znamenat přinejmenším tři věci: za prvé individuální rozvoj jednotlivých uměleckých osobností (který je vždy potřeba), za druhé rozvoj prezentace uměleckých obsahů na trhu s cílem zvýšení povědomí veřejnosti (to je také stále žádoucí) a za třetí rozvoj uměleckých obsahů, metod a pracovních postupů vedoucích k inovaci v různých uměleckých žánrech a formách (což je rovněž nepopíratelně neustále třeba). Všechny tyto rozvojové aktivity a programy jsou oprávněné pro rozličné typy

pokroku v umění, se specifickým nárokem na poznatky ve výzkumu však nemají příliš společného. Může existovat výzkum, který mimo jiné slouží uměleckému rozvoji, ale umělecký rozvoj sám o sobě nemůže přispět k výzkumu, ani být jediným cílem jakéhokoliv výzkumu prováděného uměleckými metodami. Stejně tak jako nemohou být všechny nové poznatky, jež vzejdou z umělecké činnosti, považovány za umělecký rozvoj. Umělecký rozvoj má zpravidla za úkol rozvíjet umění dále, zatímco umělecký výzkum může být zaměřen také na jiné cíle, které mohou často ležet částečně nebo úplně mimo vlastní sféru umění. Umělecký výzkum a umělecký rozvoj jsou proto dva odlišné procesy, které se mohou setkávat, ale zpravidla se to bezprostředně neděje.

Pochybnost č. 6:

Umělecký výzkum je průzkum různých umění,
a odkazuje tudíž sám na sebe

Útěcha: Stejně jako každý výzkum má i umělecký výzkum v první řadě svou bodu při výběru svého předmětu. Ten může, ale nemusí pocházet z oblasti umění. Pokud je bádání o umění součástí uměleckého výzkumu, může svůj předmět zkoumání sdílet na jedné straně s teorií umění (například teorií hudby) nebo na straně druhé s vědami o umění (například divadelní vědou) – a to možná i autoreferenčním způsobem (to by pak byl umělecký průzkum uměleckého výzkumu). Může si ale také vyhlédnout předměty, témata nebo fenomény vně umělecké sféry, které mohou být sdíleny s jinými teoretickými nebo vědeckými disciplínami, jako jsou filozofie, sociologie, psychologie nebo fyzika. Mezi pojmy uměleckého výzkumu a průzkumu různých umění se vyplatí rozlišovat.

Pochybnost č. 7:

Uměleckým výzkumem se zabývají jen (málo talentovaní) umělci

Útěcha: Výzkum může být označen za umělecký, když používá jako nástroj získávání poznatků umělecký modus. To dělají nejen umělci, ale třeba také vědci. Třírozměrné modelace, myšlenkové experimenty, simulace, argumentativní narace, sonifikace, hry a (re)konstrukce jsou zjevnou součástí repertoáru vědeckého výzkumu a umělecký modus v nich nachází významné uplatnění.

Někteří vědci produkují tu a tam sami umění, například když filozofové pořádají výstavy nebo divadelní představení. Zde však slouží umělecký modus zpravidla jako nástroj prezentace, nikoliv k získávání nových poznatků. Pro vědce stejně jako umělce platí stejnou měrou: když vytvářejí umění, neprovádějí nutně výzkum. Pokud však provádějí výzkum, tedy směřují k novému poznání, a sebe nebo ostatní přitom uvádějí do uměleckého modu, pak je jejich výzkum (mimo jiné) umělecký.

Pochybnost č. 8:

Umělecký výzkum se snaží vypadat vědecky

Útěcha: Uměleckému výzkumu je občas podsouváno, že si tak říká proto, aby si zajistil čestný titul vědeckosti. To může platit v některých konkrétních – zpravidla spíše nečestných – případech, většiny uměleckých výzkumů se to však netýká. Podtext této obavy navíc přehlíží fakt, že umělecký výzkum, vzhledem k tomu, že se tak sám nazývá, si vůbec neklade nárok být *vědeckým* výzkumem, nýbrž chce být naopak nazýván *uměleckým* výzkumem.

Tato obava kromě toho také přehlíží skutečnost, že onen čestný titul uměleckosti může být přinejmenším stejně čestný jako titul vědeckosti. V každém případě však toto obvinění opomíjí to podstatné, totiž samotný rozlišující přívlastek *umělecký*, který má právě zdůraznit rozdíly oproti různým *vědeckým* metodám a postupům zkoumání. To na druhou stranu trochu omezuje interdisciplinární výzkum, který může být stejnou měrou závislý na (vesměs identickém) zájmu o nabytí nových poznatků a touze po vědění ze strany uměleckého a vědeckého výzkumu.

Pochybnost č. 9:

Společný interdisciplinární výzkum ze strany vědeckých a uměleckých oborů není možný

Útěcha: To, že mezi různými obory mohou vznikat obsahové a metodické potíže, platí v první řadě obecně – ale také uvnitř vědeckých oborů a uvnitř uměleckých oborů. Často se přitom zdají být rozdíly mezi humanitními disciplínami na jedné straně a přírodovědnými a uměleckými disciplínami na straně druhé mnohem větší než rozdíly mezi přírodovědnými a uměleckými disciplínami.

Může to být tím, že humanitní vědci jsou sociograficky mnohem častěji zvyklí mluvit o umělcích než s nimi. Ale také to může být tím, že přírodovědecká laboratoř ve své epistemologické struktuře připomíná často spíše umělecký ateliér nebo zkušební pódium než křeslo nějakého *armchair humanist*.⁶ K tomu je potřeba dodat: humanitní disciplíny pracují často hermeneuticky. Hermeneutika je však jakožto pozitivistický program přirozeně komplementující, a je tedy spíše protihráčkou než partnerkou umění, které zpravidla vychází z konstruktivistické a relativistické skutečnostní struktury. Také v tom se přírodovědecké tvoření modelů a umělecký modus podobají. Empirická pracovní metoda přírodních věd je poznamenána podobnou, ideálně nezaujatou

6 Pozn. red.: Anglický výraz lze přeložit nejlépe asi jako salónní humanitní vědec, který se zabývá problémy spíše zprostředkovaně.

zvědavostí, zaměřenou na rozmanitost skutečnosti a je rovněž zacílena na uvažování v paradoxech a adaptabilitě na ně, což také bývá často připsáváno umění.

Zásadní rozdíl ale najdeme v rovině pozorování: (Nejen) v přírodních vědách jde často o jevy typické, obecné, reprezentativní, paradigmatické, průměrné, obvyklé, zatímco v umění jde často o individuální, charakteristické, nejasné, neobvyklé, vzorové a originální jevy. Právě proto je velmi výhodné, pokud se nějakému výzkumnému programu věnují umělecké a vědecké obory společně. Umění může postupovat neomezeně subjektivně, což může být chvílemi oproti objektivisticky nebo intersubjektivně ražené vědě výhodou. A to především tehdy, pokud chceme získat co možná nejvíce poznatků z konkrétních faktů, zdrojů nebo pokusů. Četné případy dokládají, že ze spolupráce s uměleckými disciplínami by mohly těžit především vědecké disciplíny, neboť by tak mohly získat přístup k novým znalostem, které by jim bez umělecké složky zůstaly skryty.⁷

Při obecném hodnocení interdisciplinarity je navíc často podceňována nutná podmínka, že si obory mezi sebou nejprve musí nastavit smysluplnou rovinu komunikace a metodiky. Bez této vstupní investice, která ale také často přináší nutnost přisvojit si některé důležité znalosti disciplíny dalšího oboru, hrozí, že se společná spolupráce omezí na pouhé rozdělení práce a povrchní výměnu nápadů. V interdisciplinárním výzkumu, který si toto označení právem zaslouží, mají jednotlivé disciplíny vždy sklon své obsahové a osobní hranice smazávat a slévat se na určité vyšší rovině „ne-disciplinovanosti“.⁸ Síla, čas a příležitosti, které jsou pro nastolení takové situace potřeba, jsou dnes jak v uměleckém, tak vědeckém provozu k dispozici jen za výjimečně šťastných okolností. Existence především *interdisciplinárního* uměleckého výzkumu tedy závisí na tom, zda takový výzkum dostane k dispozici podobné možnosti a infrastrukturu. Pokud ne, má jen malou šanci prokázat svou invenci a efektivitu. Pak jsou ale další výtky nefér a jen sebenaplňující: Přijde-li výzkum, jakmile se stane uměleckým, o finanční podporu, pak je důkaz, že žádný relevantní umělecký výzkum neexistuje, podán ještě dříve, než vůbec může být vyřčena diagnóza.

7 Viz například: Martin Tröndle. „Wie kann Forschung künstlerisch sein? Julian Klein im Gespräch mit Martin Tröndle“. In Martin Tröndle – Julia Warmers (eds.). *Kunstforschung als ästhetische Wissenschaft. Beiträge zur transdisziplinären Hybridisierung von Wissenschaft und Kunst*. Bielefeld: Transcript, 2011, s. 139–148.

8 Viz: Doris Kolesch – Julian Klein. „Galileis Kugel oder Das absolut Relative des ästhetischen Erlebens“. In: J. Klein (ed.). *per.SPICE! Wirklichkeit und Relativität des Ästhetischen*. Berlin: Theater der Zeit, 2009, s. 7–19.

Pochybnost č. 10:

Umění by se muselo výrazně proměnit,
aby mohlo být označeno za výzkum

Útěcha: Umělecký výzkum může být *také* vědeckým výzkumem, stejně jako může být vědecký výzkum *také* uměleckým. Je proto naprosto zbytečné jakkoli měnit jak samotné umění, tak pojem umění, stejně jako pojem výzkumu nebo výzkum samotný. Jde pouze o to, vzít na vědomí všechny našťestí rozličné významy těchto pojmů a pak, až se to bude zdát vhodné, je propojit do nějakého smysluplného vztahu.

Pochybnost č. 11:

Pojem uměleckého výzkumu je zřejmě potřebný k tomu, aby se odklonila pozornost od nedostatečné kvality umělecké práce

Útěcha: Potřebná umělecká práce, která se přetavuje do výzkumu, může být obohacující, uspokojující a kvalitní i bez zavedení nebo použití pojmu výzkum. Tímto označením pouze zdůrazňujeme její zaměření na získávání nových poznatků, což však může – aniž by se měnila – směle dělat i bez této nálepky. Přesvědčivá musí být koneckonců sama umělecká práce a s její pomocí získané nové poznatky. Umělecká tvorba a projekty sotva budou zbytečně bránit napadávaný pojem. Ten pojem, který může pomoci ozřejmit jejich smysl a strukturu: umělecké projekty zpravidla chtějí nejdřív zkoumat určité otázky, fenomény a problémy, a pak se od nich odrazit, rozvinout se a najít si své publikum. Koho pojem umělecký výzkum více ruší, než obohacuje, ten ho může, a měl by, bez větší újmy raději ignorovat. Umělecký výzkum bude existovat, i když se tak nebude označovat.

Tento text vyšel poprvé pod názvem *Künstlerische Forschung gibt es gar nicht – und wie es ihr gelang, sich nicht davor zu fürchten* ve sborníku: Anna-Sophie Jürgens – Tassilo Tesche (eds). *LaborARTorium. Forschung im Denkraum zwischen Wissenschaft und Kunst. Eine Methodenreflexion*. Bielefeld: transcript Verlag, 2015, s. 43–50.

Překlad Tomáš Pivoda